

УДК 342.733

ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ У ВІДДАЛЕНИХ ВІД АДМІНІСТРАТИВНИХ ЦЕНТРІВ ТЕРИТОРІЯХ ДЕРЖАВИ

Гуріна О. О.

аспірантка, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

Правовые принципы реализации права на образование в отдаленных от административных центров территориях государства. Данная статья посвящена вопросу реализации права на образование в удаленных от административных центров территориях государства. Определены международным сообществом и закрепленные в различных нормативно-правовых актах правовые принципы реализации этого права обеспечивают его теоретическое использование каждым гражданином, но в практической реализации разграничивают населения по территориальному признаку.

Legal principles of implementation of the right to education in from administrative centers from the territories of the state. This article deals with the right to education in remote administrative centers throughout the state. Determined by the international community and enshrined in various legal acts and legal principles of this law provide the theoretical use of every citizen, but in practical realization of the population differ by area of destination.

Дана стаття присвячена питанню реалізації права на освіту у віддалених від адміністративних центрів територіях держави. Визначені міжнародною спільнотою та закріплені в різних нормативно-правових актах правові принципи реалізації цього права забезпечують його теоретичне використання кожним громадянином, але в практичній реалізації розмежовують населення за територіальною ознакою.

Ключові слова: принципи, реалізація, право, освіта, територія, населення.

Загальновідомо, що рівень цивілізованості країни визначається за декількома критеріями: по-перше, це ставлення держави в цілому до так званої слабкої верстви населення – людей похилого віку, жінок та дітей, а по-друге, всебічний розвиток та створення повноцінних умов життя для всіх без виключення дітей в країні, як продовження здорової нації.

Проблема реалізації права на освіту продовжує хвилювати не лише населення, яке проживає в адміністративних центрах держави, а й поза їх межами. Адже, доступ, якість та повнота освіти кожного громадянина формує цивілізоване, культурне, виховане відповідно до правових норм, економічно розвинене, громадянське суспільство. Загальновизначені правові принципи реалізації цього права виступають теоретичним підґрунтям, але практичне застосування свідчить про те, що не кожен громадянин держави має рівний доступ до цього права, що дискримінує його як індивідуума.

Метою даної статті є розкриття основних правових принципів, закріплених в нормативно-правових актах внутрішнього законодавства держави і міжнародної практики з питання реалізації права на освіту. Проаналізувавши вище викладене вважаємо за потрібне підсумувати теоретичні засади і фактичне підґрунтя реалізації права на освіту та запропонувати

шляхи поліпшення стану досліджуваного питання.

Право на освіту з'явилося на пізніх етапах розвитку суспільства у зв'язку з накопиченням і систематизацією достатнього масиву знань, досягненням відповідного рівня цивілізованості законодавства та економічного потенціалу держави [1, 49].

Фактичне застосування світового досвіду свідчить про неспроможність державних освітніх установ, організацій та держави як гаранта запобігання будь-якого утиску у використанні особою законних прав та свобод, зокрема права на освіту, забезпечити кожного в рівній мірі та відповідно до чинного законодавства доступом до цього права.

Права людини є невідчужуваними. Р. А. Мюллерсон вважає, що права людини – це її потреби. Найбільш прийнятним, на наш погляд, є висновок Б. Л. Назарова, що права людини – це певні рівні соціальні можливості для окремих осіб та їх об'єднань щодо задоволення ними своїх природних і соціальних потреб та відповідних вимог, котрі визнаються й охороняються суспільством, державою та міжнародним співтовариством і гарантії яких забезпечують гідний і справедливий, вільний і відповідальний розвиток та активну участь особистості у різноманітних суспільних, у тому числі правових, відносинах [2].

Принципи є підставою права, містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах затверджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Тому принципи можна назвати стрижнем правової матерії [3, 221].

Реалізація – це термін латинського походження (realis), означає речовий. Правореалізація – втілення норм права у діяльність суб'єктів права шляхом дотримання заборон, використання суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків.

Принципи, на яких ґрунтується реалізація норм права:

Законність – неухильне дотримання державними органами та посадовими особами закону в процесі реалізації норм права.

Обґрунтованість – прийняття рішення передбачає ретельне вивчення матеріалів справи; логічний аналіз доказів, перевірка достовірності юридичних фактів.

Доцільність – у правозастосовному акті повинен знайти відображення найбільш оптимальний та ефективний варіант реалізації правових вимог.

Принцип соціальної справедливості – діяльність державних органів чи посадових осіб повинна базуватись на врахуванні інтересів суспільства в цілому, а не врахування становища чи рангу окремої особи чи групи осіб [4, 198].

Практика держав свідчить: по-перше, що принципи міжнародного законодавства в області прав людини втілюються у змінах в сфері освіти; по-друге – відображає потреби міжнародного права прав людини в корективах у сфері освіти. Оскільки право на освіту є громадянським, культурним, економічним, політичним і соціальним правом, для нього необхідні інтегровані, а не фрагментовані аналітичні підходи. Повсюдне розширення участі в русі за реалізацію права на освіту свідчить про його світове значення [5, 20].

В положеннях Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р. зобов'язано держави-члени вжити всіх необхідних заходів для того, щоб забезпечити проведення в життя наступних принципів:

1) Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості і на більшу повагу прав людини і основних свобод; вона повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами і всіма расовими або релігійними групами, а також розвитку

діяльності Організації Об'єднаних Націй з підтримання миру;

2) Батьки і, у відповідних випадках, законні опікуни повинні мати можливість, в рамках, визначених законодавством кожної держави, вільно посилати своїх дітей не в державні, а в інші навчальні заклади, що відповідають мінімальним вимогам, запропонованим або затвердженим компетентними органами освіти, і забезпечувати релігійне і моральне виховання дітей [6].

Відповідно до статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. держави-учасниці визнають право кожної людини на освіту. Для повного здійснення цього права вважають необхідним:

- початкова освіта повинна бути обов'язковою та безкоштовною для всіх;
- має активно проводитися розвиток мережі шкіл всіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу [7].

У статті 26 Загальної декларації прав людини 1948 р. закріплені такі положення: освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова й загальна; початкова освіта повинна бути обов'язковою; технічна і професійна повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного [8].

Стаття 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права закріпила принцип загальної обов'язкової безоплатної освіти та зобов'язала держави, які беруть участь у Пакті, дотримуватися і виконувати його [7].

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята 18 грудня 1979 р., закріпила новий принцип реалізації права на освіту – принцип рівноправності чоловіків і жінок у національних конституціях або іншому відповідному законодавстві, якщо цього не було зроблено раніше, та забезпечити за допомогою закону й інших належних заходів практичне здійснення цього принципу [9].

Конвенція про права дитини, прийнята в 1989 році, визначила, що кожній особі у віці до 18 років повинна бути гарантована безоплатна обов'язкова початкова освіта і різні форми загальної та професійної освіти, на основі здібностей кожного повинна забезпечуватись доступність вищої освіти [10].

Відповідно до Загальних зауважень Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав № 13 реалізація права на освіту передбачає дотримання чотирьох основних принципів:

Наявність – має бути достатня кількість діючих навчальних закладів і програм.

Доступність – учбові заклади і програми мають бути доступними кожній людині без будь-якої дискримінації [11].

Наприклад, на 59 сесії ООН, Комісії з прав людини у своїй доповіді на тему „Право на освіту” Катарина Томашевські висловила таке судження: „Загально визнано, що бідність – головна перешкода на шляху здійснення права на освіту” [5, 5].

Прийнятність – форма і зміст навчання, включаючи програми і методи навчання мають бути прийнятними (наприклад, адекватними, враховуючими культурні особливості, та якісними) для тих, хто навчається.

Адаптованість – освіта має бути гнучкою, здатною адаптуватися до потреб суспільства, які постійно змінюються, а також відповідати потребам тих, хто навчається в межах різноманітних соціально-культурних норм [11].

Принципи гуманності, соціальної справедливості й солідарності (останньому надається особливе значення у новітніх міжнародних актах), пройшовши історичний шлях, були закріплені в юридичних нормах, що регулюють суспільні відносини у сфері надання різних видів соціального забезпечення людині як члену суспільства [2].

Розглянувши правові принципи, документально закріплені в різних нормативно-правових актах, неможливо не погодитися з тим, що враховуються всі обов’язкові чинники та умови впливу для реалізації права на освіту кожним членом суспільства.

Але, на нашу думку, необхідно виділити, як один з основних принципів реалізації права на освіту, принцип свободи, змістом якого є вільний вибір особою одержання бажаного рівня освіти. Можливість вибору виду освіти людиною забезпечує плюралізм та позбавляє державу монополії в сфері надання освітніх послуг.

Практична дійсність реалізації принципів права на освіту громадян, які проживають у віддалених від адміністративних центрів територіях України, вказує на те, що конституційна гарантія надання та вільного використання цього права громадянами державою не виконується.

Залишаються великі проблеми з впровадженням принципу „наявності” хоча б початкової освіти в селах. Далеко не завжди виправданими є закриття сільських шкіл. З усієї кількості закритих шкіл 85 % – це сільські школи. У багатьох сільських школах,

зазвичай, нараховується від 30 до 10, а то й 5 дітей. Звісно, говорити про повноцінний виховний процес у них важко. Але при закритті таких шкіл ставиться під питання розвиток цілого села. У багатьох випадках село повноцінно існує, коли там є школа, без цього село приречене на вимирання. Цю проблему висвітлила Рахункова палата України у своєму висновку щодо вимирання сіл. Недаремно вже на початку 2008 р. з’явилися законодавчі пропозиції щодо запровадження мораторію на закриття сільських шкіл [12].

Нагальним, на наш погляд, але нібито формально вирішеним, є питання доступності дітей (громадян) до закладів освіти.

Прикладом є Програма „Шкільний автобус”, запроваджена державою для подолання питання доступності та практичної реалізації громадянами права на освіту. Розглядаючи принцип доступності сільських жителів до закладів освіти, на практиці, зазначена програма вирішує це питання не в повній мірі.

Як підтвердження цього можна навести факти виконання цієї програми в окремих областях, зокрема, у Черкаській області. Для багатьох школярів та педагогічних працівників Черкащини транспортна проблема є дуже актуальною. А вже понад 9 тисяч учнів та майже 2 тисячі вчителів, які проживають у сільській місцевості, перебувають за межею пішохідної доступності. Транспортну проблему сільських школярів та вчителів якраз мала б вирішити програма „Шкільний автобус”, якою передбачена організація регулярного безкоштовного перевезення учнів і вчителів сільської місцевості до місць навчання й додому. Але реалізація цієї програми в 2006 і I кварталі 2007 р. в регіоні за висновками Контрольного ревізійного управління в Черкаській області бажає кращого. Самих тільки фінансових порушень було виявлено на суму більше 160 тис. грн. Також зазначено про нефінансування цієї програми Черкаською обласною радою, а також й те, що транспортне обслуговування здійснювалось неефективно, виявлені факти нецільового використання транспортних засобів [13].

Складність реалізації цієї програми в 2007 р. відзначив і Президент, який констатував, що Уряд не вжив заходів у повному обсязі для реалізації програми „Шкільний автобус”. А також і те, що інформація, яка надійшла від Кабміну у відповідь на лист Президента від 31 серпня 2007 р. щодо виділення до 1 жовтня коштів на реалізацію програми, містить лише дані щодо запланованих у Держбюджеті на цей рік обсягів її фінансування, але не вжито

відповідних заходів для забезпечення надходжень на даний проект до спеціального фонду Держбюджету. Президент запропонував Кабміну ще раз розглянути питання забезпечення фінансування даної програми, оскільки питання організації регулярного безплатного перевезення учнів є складовою частиною забезпечення державою права громадян на здобуття загальної середньої освіти [14].

Багато дітей молодшого віку позбавлені доступу до шкільної освіти.

За даними ЮНЕСКО, оприлюдненими в доповіді „Освіта для всіх до 2015” в листопаді 2007 р., в Україні близько 300 тисяч дітей молодшого шкільного віку не мають доступу до освіти. Невідомо, за який час обраховувалися ці дані, хоча більшість даних у цій доповіді наведено станом на 2005 р. Проте ці дані заперечив Секретаріат Президента, котрий повідомив іншу інформацію. Так, згідно з даними Міністерства освіти і науки та Державного комітету статистики України, станом на 1 вересня 2006 р., кількість дітей від 6 до 18 років, які не здобувають повну загальну середню освіту, становить 46 395 осіб, з них – 11 925 дітей не відвідують освітні заклади за станом здоров'я, 13 999 – з інших причин [12].

У міжнародних документах пріоритетним, з точки зору державної політики, є реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на відмінності; законодавчо визнати принципи інклюзивної освіти [15].

Серед принципів прав людини, які характеризують цілісний підхід до захисту прав людини, є наступні:

Універсальність та невід'ємність: Права людини є універсальними та невід'ємними. Всі люди світу мають ці права. Таким чином усі мешканці України повинні мати змогу користуватися усіма правами людини.

Неподільність: Права людини є неподільними. Громадянського, культурного, економічного, політичного чи то соціального характеру, вони є невід'ємною частиною гідності кожної людини. Тому всі мешканці України мають право користуватися усіма правами громадянського, культурного, економічного, політичного чи то соціального характеру.

Взаємозалежність та взаємозв'язок: Реалізація одного права часто залежить, цілком або частково, від реалізації інших прав. Наприклад, реалізація права на здоров'я може за певних обставин залежить від реалізації права на освіту чи права на інформацію. Тому Уряд України та всі зацікавлені сторони повинні мати змогу у системному порядку вжити заходів щодо

проблем пов'язаних з правами людини визнаючи взаємозв'язок та взаємозалежність між усіма правами.

Рівність та недискримінація: Всі індивідууми є рівними серед людей, та рівними за гідністю, притаманній кожній людині. Усі люди мають право користуватися правами людини без дискримінації за будь-якими ознаками, як то раса, колір шкіри, стать, етнічна приналежність, вік, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, інвалідність, майновий або інший стан, як пояснюють органи з нагляду за виконанням угод з дотримання прав людини. Тому всі мешканці України, нерезиденти включно, мають усі права людини незалежно від статі, раси, тощо.

Участь та інтеграція: Кожна окрема людина та всі люди разом мають право приймати активну, вільну та цілеспрямовану участь в громадянському, економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, в якому можуть бути реалізовані права людини та основні свободи, робити свій внесок в цей розвиток та отримувати з нього користь. Тому ми повинні запитати себе: чи всі мешканці України мають змогу приймати участь у власному розвитку, та чи існує можливість для такої участі? [16].

Так, в Декларації соціального прогресу та розвитку (резолюція 2542 Генеральної Асамблеї від 11 грудня 1969 р.) визначені головні завдання на національному і міжнародному рівнях на шляху соціального прогресу та розвитку:

– викорінення неписьменності, забезпечення права на загальний доступ до культури та на безплатне обов'язкове навчання на початковому рівні та на безплатне навчання на всіх рівнях; підвищення загального рівня освіти протягом усього життя;

– вживання заходів з метою прискорення та поліпшення загальної професійної та технічної освіти;

– підвищення загального рівня освіти, забезпечення безперервного процесу освіти, конструктивне використання вільного часу, особливо часу дітей та підлітків [17].

На нашу думку, для ефективного використання кожним правових принципів реалізації права на освіту, наприклад „наявності”, необхідно, перш за все, впровадити у політичний курс держави тенденцію підвищення доступу до освіти всьому без винятку населенню держави, „вільного вибору” – збільшувати кількість державних та приватних навчальних закладів багатопрофільного направлення за межами міст, принцип „забезпеченості” – є

запорукою отримання особою якісного та максимально широко спектру знань.

Отже, правові принципи реалізації права на освіту встановлені та забезпечуються не лише відповідно з внутрішнім законодавством країни, а й міжнародними нормативно-правовими документами, які розкривають сутність та необхідність їх реалізації на території сучасних держав для забезпечення (гарантування) доступності, безоплатності, неупередженості, рівності, вільного використання цього права особами на власний розсуд незалежно від індивідуальних особливостей, матеріального забезпечення та місця проживання особи.

тура:

1. Грачева Т. В. Право человека на образование и его развитие в условиях глобализации / Т. В. Грачева // Закон и право. – 2004. – № 3. – С. 49-51.
2. Право соціального захисту. Становлення і розвиток в Україні : Підручник // Режим доступу : <http://readbookz.com/book/173/5583.html>
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
4. Теорія держави і права. Академічний курс : Підручник / За ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
5. ООН. Комісія по правам человека. Сессия (59) Право на образование : Докл. / Катарина Томашевски (докладчик). – Женева : ООН, 2003. – 28 с.
6. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, прийнята 14 грудня 1960 р. // Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1996 р. // Режим доступу : www.hri.ru/docs
8. Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 р. // Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
9. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, прийнята 18 грудня 1979 р. // Режим доступу : www.mon.gov.ua
10. Конвенція про права дитини, прийнята в 1989 році // Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
11. Загальні зауваження Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав № 13 (право на освіту) // Режим доступу : www.hrlibrary.ngo.ru/russian/gencomm/Rescgencom13.html
12. Права людини в Україні – 2007. Доповіді правозахисних організацій // Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1217068144>
13. Хімчук І. В. „Чи добереться дитвора до сільської школи?“ / І. В. Хімчук // Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/235.html>
14. В. Ющенко наполягає на забезпеченні Урядом фінансування державної цільової програми „Шкільний автобус“ // Режим доступу : <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=53417>
15. Проект Концепції розвитку інклюзивної освіти // Режим доступу : www.mon.gov.ua/gr/obg/konceptiya_rozvytku_inklyuzivnoyi_osvity.doc
16. Організація Об'єднаних Націй та права людини. Статичний матеріал // Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/humanrights/>
17. Права людини: право на освіту та роль ЮНЕСКО // Режим доступу : http://kpi.ua/newspaper/article_622-9.html